

VILMOS VOIGT

(Budapest)

**NARODNA
UMJETNOST**

1982

KNJIGA 19

Izvorni znanstveni rad

Folklorni žanrovi i njihov komunikacijski sustav

Komunikacijski sustav žanrova i sistematizacija žanrova zasnovana na teoriji komunikacije predmet su ovog članka. Grupe razlikovnih obilježja žanrova odnose se na: a) pošiljaoca, b) primaoca, c) kodiranje, d) dekodiranje, e) poruku. Autor utvrđuje razlike između oblika svakodnevnog jezika, oblika specijaliziranog jezika folklora i oblika profesionalnog usmenog jezika. Razlike se dijele na razlike s obzirom na pošiljaoca, primaoca, kanale i na razlike prema razmještaju. Rezultat članka jest metodološki jasan postupak koji se temelji na analizi usmenog folklora, ali se može primijeniti i za uspoređivanje folklora s onime što nije folklor itd. Hijerarhije folklornih žanrova ne zasnivaju se samo na jezičnim oblicima komunikacije, ali su za povijesno ili društveno proučavanje potrebni drugi parametri, u folkloristici još nedovoljno razrađeni.

1. Žanrovi ne postoje nezavisno jedni od drugih. Različiti usko povezani žanrovi postoje istodobno u folkloru svih naroda. Sistem žanrova u sklopu folklora pojedinog naroda strukturalna je jedinica, hijerarhija koja je označena u tolikoj mjeri da dopušta aproksimaciju pomoću objektivnog opisa koji se služi stanovitim brojem analitičkih stupnjeva.¹

¹ Vidi moje ostale članke: *Structural Definition of Oral (Folk) Literature*, u: *Proceedings of the Vth Congress of the International Comparative Literature Association*. Beograd 1967, Beograd — Amsterdam 1969, str. 461—467; *A folklór alkotások elemzése*, Budapest 1972, posebno str. 57—72.

2. Sistem žanrova može se opisati uz pomoć tekstualnih, komunikacijskih i općesistemskih istraživačkih parametara, koji nam omogućuju da naglasimo društvenokomunikacijske karakteristike u danim hijerarhijama žanrova. Pri opisivanju komunikacijskih obilježja hijerarhije žanrova u folkloru moramo se pozabaviti s četiri glavna problema: **tekst i kontekst** u folkloru,² **paradig-matske i sintagmatske** jedinice folklor,³ **performancija i kompetencija** u folkloru⁴ i **komunikacijski faktori**⁵ kao faktori žanrovske hijerarhije.⁶ Sistematizacija žanrova zadaća je posebnog znanstvenog istraživanja.⁷

3. Klasifikaciju zasnovanu na komunikaciji možemo vidjeti u već spomenutim istraživanjima, no ona nije nezavisno stajalište. Ipak, primjenjujući postupke kakvima se služi fonetika razlikovnih obilježja, možemo sa sigurnošću upotrijebiti postupak koji nam omogućava sistematizaciju žanrova zasnovanu na teoriji komunikacije.⁸

3.1. Razlikovna obilježja koja ćemo ovdje razmatrati jesu:

3.2. U redoslijedu pojedinih razlikovnih obilježja čini se da se pri određivanju posebnih žanrovskih hijerarhija grupe obilježja odnose na: a) pošiljaoca, b) primaoca, c) kodiranje, d) dekodiranje, e) poruku. U svakome od tih slučajeva postoje i dalje razlike, no njima ćemo se ovdje pozabaviti posve kratko.

² Za proučavanje teksta i konteksta u folkloru: »Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae«, Sectio Linguistica, 4 (1973), str. 169—177.

³ Some Problems of Narrative Structure Universals in Folklore, »Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae«, 21, 1972, str. 57—72; Die strukturell-morphologische Erforschung der Sagen, u: Lutz Röhrich, hrsg., Probleme der Sagenforschung, Freiburg i. Br., 1973, str. 66—85.

⁴ Richard Bauman, Verbal Art as Performance, »American Anthropologist«, 77, 1975, str. 290—311; Richard Bauman — Joel Sherzer, izd., Explorations in the Ethnography of Speaking, Cambridge 1974.

⁵ Alan Dundes, Analytic Essays in Folklore, Hag—Pariz 1975; Jan Trzynadlowski, Information Theory and Literary Genres, »Zagadnienia Rodzajów Literackich«, 4:1, 1961, str. 31—45. Dalje: John J. Gumperz — Dell Hymes, ured., Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communications, New York — London 1972; Dell Hymes, ured., Language in Culture and Society, New York — London 1972; Dell Hymes, Foundations of Sociolinguistics, An Ethnographic Approach, Philadelphia 1974; A. G. Smith, izd., Communications and Culture, New York 1966.

⁶ Vidi moje članke: Position d'un problème — La hiérarchie des genres dans le folklore, »Semiotica«, 7, 1973, br. 2, str. 135—141; Communicative Features of the Hierarchy of Folklore Genres, u: Výskumné materiály Kabinetu literárnej komunikácie a experimentnej metodiky. 1. Bibliografía prác Františka Miku, Nitra 1975, str. 64—67. Towards a Theory of Genres in Folklore, u: Linda Dégh — Henry Glassie — Felix J. Oinas, ured., Folklore Today, A Festschrift for Richard M. Dorson, Bloomington 1976, str. 485—496.

⁸ Ovdje mogu prikazati samo skicu moga klasifikacijskog sistema; detaljna rasprava zaktijevala bi zasebnu studiju.

3.3. Razlikovna obilježja s obzirom na pošiljaoca :

individualni (uzrečice)	— zajednički žanrovi (dječje igre)
kreativni (memorat)	— izvođački žanrovi (folklorna drama)
originalni (priča o životu)	— prihvaćeni i usvojeni žanrovi (misterij)
improvizirani (čavrljanje)	— tradicijski žanrovi (molitva)

3.4. Razlikovna obilježja s obzirom na primaoca :

individualno (magijska formula)	— opće prihvaćanje žanrova (svadbena pjesma)
izravna veza s pošiljaocem (usmena izvedba, komunikacija licem u lice)	— posredna veza s pošiljaocem (rukopisne zbirke popijevaka)
izolirano prihvaćanje (pasivni slušalac pri pričanju priča)	— interakcija pošiljaoca i primaoca (natjecanje u zagonetkama na svadbi)
definitivno prihvaćanje (propisi)	— nastavljanje tradicije (odgojni folklor)
receptivno prihvaćanje (crkvene slike ili skulpture)	— stvaralačka tradicija (učenici pripovjedača priča)

3.5. Razlikovna obilježja s obzirom na kodiranje :

a) S obzirom na funkcije

jedna funkcija (vremenska prognostika)	— dvije ili više funkcija (svadba)
prirodno (svjetovno, pragmatično) (lirska popijevka)	— natprirodno (magijsko, sveto) (recitativ, vraćanje)
ozbiljno (balada)	— zabavno (vic, šaljiva pričica)

poetsko
(ljubavna popijevka)

informativno
(natpis)

b) S obzirom na način kodiranja

jednostruko kodiranje
(poslovica)

jezično kodiranje
(igre riječima)

akustičko kodiranje
(rima)

gestikulacijsko kodiranje
(→Šangaj←)

vokalno kodiranje
(tužaljka)

solo pjevanje
(npr. šaljiva pjesma)

usmeno
(pozdrav)

segmentirano kodiranje
(strofe u pjesmi)

stih
(božićna pjesma)

metrički
(rondeau)

pripovjedno
(legenda)

— didaktično
(zdravstvena pravila)

— agitacijski
(parola)

— dvostruko, trostruko, itd. kodiranje
(pjesma, ples)

— nejezično kodiranje
(geste)

— kinetičko kodiranje
(ples)

— plesno kodiranje
(Morris)

— instrumentalno kodiranje
(ciganska muzika)

— zborno pjevanje
(vojnička pjesma)

— pisano
(ljubavno pismo)

— nesegmentirano kodiranje
(tužaljka)

— proza
(zagonetka)

— slobodni ritam
(brojalica)

— dramatski
(folklorna drama)

3.6. Razlikovna obilježja dekodiranja:

umjetničko dekodiranje
(himna)

razumljivo
(priča o životinjama)

istodobno
(memorat)

— pragmatičko dekodiranje
(recepti za hranu)

— tajnovito
(čini)

— naknadno
(natpisi na grobovima)

konzervativno (svete formule)	— promjenljivo (izvikivanja)
originalno (bajka)	— adaptacija (rugalica o glupim pojedincima ili stanovnicima nekog mjesta)
homolingvalno (popijevka)	— prijevod (makaronske pjesme)
jezično (anegdota)	— translingvalno ili paralingvalno (igra, običaj)

3.7. Razlikovna obilježja **poruke:**

individualno (rezbarenje)	— masovno proizvedeno (pučke ulične balade)
odvojeno (homogeno) (kameni križ)	— složeno (npr. cikličko) umjetničko djelo (dio svadbene nošnje, pjesma u sklopu ciklusa pjesama)
jednoznačno (brojalica)	— dvoznačno (npr. simboličko) umjetničko djelo (egzempl)
ukrasno (tkanina)	— izražajno (ikona)
konkretno (ime životinje)	— apstraktno (poslovično blago)
realistično (radne pjesme)	— nerealistično (fantastično) (bajke)
oslonjeno na realnost (povijesna pjesma)	— izmišljeno (mit)
objektivno (balada o ubojstvu)	— ironično (etnička rugalica)
lirski (ljubavna popijevka)	— impersonalno (radna popijevka)
tragično (drama)	— komično (posprdna poslovice)
epski (priče o odmetnicima)	— nepripovjedno (pozdravne formule)

dramatski (commedia dell'arte)	— bez događaja (imena biljki)
kratak oblik (zagonetka)	— dug oblik (junačka pjesma)
mnogo likova u radnji (kazalište lutaka)	— jedan lik u radnji (memorat)
jednostavna radnja (formulna priča)	— složena radnja (novelistička pripovijetka)
kontinuirano u vremenu (memorat)	— nekontinuirano u vremenu (mit)
prostorno (skulptura)	— dvodimenzionalno (tkanje)
sređena poruka (kozmogonija)	— nesređena poruka (djetinje tepanje)

3.8. Da bismo bolje razvrstali ova obilježja, morali bismo možda započeti analizu s obilježjima primaoca, zatim prijeći na obilježja kodiranja i na kraju na dekodiranje.

Najvažnija zadaća analize jest opisivanje konkretnog rasporeda komunikacijskih obilježja u poruci. Ovdje moramo posegnuti za iscrpnim funkcionalnim analizama folklornih umjetničkih djela. No neizbježan je zaključak da je klasična škola funkcionalne antropologije obraćala premalo pažnje dubljim opisima složenih sistema žanrova; nova proučavanja folkloru, usmjerena prema teoriji komunikacije, nastojala su dostići, kao svoj cilj, opći sustav folklornih žanrova, ali im to još nije pošlo za rukom. No ti pristupi obećavaju dosta s obzirom na preciznost i na metodološki postupak.⁹

4. Druga je zadaća utvrđivanje razlika između oblika svakodnevnog jezika, oblika specijaliziranog jezika folkloru i oblika profesionalnog usmenog jezika prema sistemu koji je gore prikazan u paragrafima br. 3.3.—3.7.

4.1. Svakodnevni jezik neoznačen je u usporedbi s jezikom folkloru, koji je, opet, manje označen od jezika profesionalnih usmenih umjetnika (npr. epskih pjevača, usmenih pjesnika u tradicionalnim društvima itd.). U vezi s teorijom žanrova u folkloru valja spomenuti ove osnovne razlike među njima:

⁹ Dan Ben-Amos, *The Concept of Genre in Folklore*, »Studia Fennica«, 20, 1976, str. 30—43; Dan Ben-Amos, ured., *Folklore Genres*, Austin — London 1976.

¹⁰ Za odnose između kulture i komunikacije vidi: Ion C. Chitimia, *Genre et art littéraires surtout dans la création folklorique*, »Zagandenia Rodzajów Literackich«, 10:1, 18, 1967, str. 5—14; Alan Lomax, *Folk Song Style and Culture*, Washington 1968; Abraham A. Moles, *Sociodynamique de la culture*, Paris 1967.

4.2. Razlike s obzirom na pošiljaoca:

	u svakodnevnom	folklornom u s m e n o m j e z i k u	profesionalnom
pošiljalac je ili govornik	svatko, sociološki nasumce izabrana skupina	teoretski svatko, praktički: pojedinci izabrani prema njihovu talentu	profesionalnost
poseban			
pošiljalac ili govornik	vrlo rijetko	obično, no skriven (kao gramatički »ego«, junak u pjesmama ili pričama, upućeni govornik u didaktičkim žanrovima itd.)	većim dijelom, glavni oblici jesu: a) dijaloge u pričama oponašaju različite osobe b) autor i glumac moraju biti različiti pojedinci

4.3. Razlike s obzirom na primaoca:

	u svakodnevnom	folklornom u s m e n o m j e z i k u	profesionalnom
primalac je	svatko, sociološki nasumce izabrana skupina	teoretski svatko, praktički: određen publikom i obično povezan zajedničkom društvenom djelatnošću (rad, rat, zatvor itd.)	publika traži estetske vrijednosti i zadovoljstvo
poseban primalac ili tumač	vrlo rijetko	obično, no skriven ili uopćen (kao u geslima, završnim strofama balada, itd.)	većim dijelom (kritičari, estetičari itd.)

4.4. Razlike s obzirom na kanale:

	u svakodnevnom	folklornom u smenom jeziku	profesionalnom
složeni oblici pojedinih kanala (npr. govor, pisanje, mimika, geste itd.)	svaki od njih prema konkretnim okolnostima, obično su uzajamno kombinirani	govor, pjevanje i ples prevladavaju, ali ne isključivo, razlike su u raznim žanrovima značajne	prednost imaju posebni oblici, ovisno o nekoliko žanrova, i obično su u hijerarhijskom poretku (npr. u junačkoj pjesmi redosljed prema važnosti jest ovakav: tekst > pjevanje > mimika > ples /

4.5. Razlike s obzirom na kodiranje:

	u svakodnevnom	folklornom u smenom jeziku	profesionalnom
mreža ili međusobno djelovanje jezičnih, paralingvističkih, kinetičkih kodova itd.	sociolingvističkog i prigodnog karaktera (u nejezičnim kodovima prema sličnim principima)	sociolingvističkog i tradicijskog karaktera u oba slučaja za estetsku upotrebu	tradijski i prigodno

4.6. Razlike prema razmještaju:

u svakodnevnom	folklornom u s m e n o m j e z i k u	profesionalnom
Okvir, uvjeti i ekstrapoliranje komunikacije	amorfna, primjenjuje se neredovito, zasnovan na izravnim društvenim funkcijama	promjenljiv i redovit, ali prigodnoga karaktera u društvu u kojemu njegovim dijelovima upravlja umjetnikovo htijenje)

4.7. Razlike prema poruci:

u svakodnevnom	folklornom u s m e n o m j e z i k u	profesionalnom
oblici poruke (rodovi, vrste, forme, stilovi, itd.)	zasnovana na sadržaju, aktualna, amorfna	zasnovana na siže i strukturi individualnih umjetničkih djela (generičke i veće stilske pravilnosti postoje u okvirima pojedinačnih umjetničkih djela ili umjetnikova životnog djela)

4.8. Razlike s obzirom na događaje i sudionike u komunikaciji:

	u svakodnevnom	folklornom u s m e n o m j e z i k u	profesionalnom
promjenljive okolnosti	zasnovane na društveno- -odgojnim modelima	prihvaćene kao društvena zabava usmjerena prema samoj sebi	umjetničko stvaralaštvo
komunikacijski činovi	i odnosne psihološke reakcije na izravne društvene potrebe, spontano	trajanje, do određene mjere kreativnost, tradicija	specijalna nadarenost, kreacija

5. Rezimirajući sve to, dobivamo metodološki jasan postupak, koji se zasniva na analizi usmenog folklora (tj. usmene tradicije), no koji se može primijeniti i na poredbeno proučavanje — tj. na uspoređivanje folklora s onime što nije folklor, usmenog folklora s onime što nije usmeni folklor itd. Hijerarhije folklornih žanrova ne zasnivaju se samo na jezičnim oblicima komunikacije. No, s jedne strane, budući da su glavni oblici komunikacije na području folklora usmeni, a s druge strane, budući da se teorija komunikacije najviše razvila na području proučavanja jezičnih sistema, čini mi se da bi gore navedene matrice mogle biti korisne za dalje proučavanje sistema žanrova u znanstvenom istraživanju folklora. Za povijesno i/ili za društveno proučavanje potrebni su drugi parametri, koji još nisu dovoljno razrađeni u folkloristici.¹¹

6. Proučavanje korespondencija među žanrovima u folkloru omogućava nam da pristupimo jednome od najvećih problema u modernom proučavanju folklora, a to je pojam strukture u folkloru. Posebno istraživanje tog problema zaslužilo bi zaseban članak u nekoj drugoj prilici.

Prevela s engleskog L. Moravac

¹¹ O sadašnjem stanju u proučavanju narodnih priča vidi edinburški referat Teoretskog odbora Društva za proučavanje usmene proze, izd. Lutz Röhrich, Freiburg i. Br. 1979. (priprema se druga, revidirana verzija).